

Kontakt med England

Roskilde og Køge 1940-1945

Af Henning Bjørn Larsen

Den dag i december var det svært at høre radio på Roskilde Amtssygehus.

Både i personalets radioer og i patienternes hovedtelefoner ved sengene, knitrede en monoton hakkende lyd ind over Danmarks Radio. Nogle trøstede de andre med, at det ikke var første gang - en tysk sender formentlig - det ville høre op, og det gjorde det faktisk efter tre kvarters tid. Det var i 1943.

Kort efter kom tre mænd gående ud gennem hospitalsporten til Køgevej. I det samme trak syv civilklædte tyskere på den anden side af gaden deres våben og stormede ind i et lille hus lige over for hospitalet. De tre mænd standsede, drejede om og forsvandt ind på hospitalet igen. Tyskerne bemærkede dem ikke, de havde travlt, og de havde ryggen til de tre. Lidt efter spadserede mændene over stålbroen, de lokale kaldte den "Luftbroen", som henover banelinjen forbandt det sydlige Roskilde med resten af byen. Heroppefra kunne de se, at der var tyske vagtposter overalt, og at en af de velkendte pejlevogne holdt ved muren til Gråbrødre Kirkegård. Så gik de forbi de tyske soldater, ingen standsede dem, og kort efter steg de på toget til København.

Tasken med radiosenderen anbragte de i nettet i en anden kuffert.

*Stålbroen over baneterrænet
set fra Jernbanegade.
(LHA, Roskilde)*

**FREM- OG
EFTERLYSNINGER**

Annoncer under denne Rubrik kan indtelefoneres til Kl. 19 undt. Søn- og Helligdage.
Hedemannsgade. Graa Hr. Handske tabt. God
Dusør. Hansen, Hedemannsgade 4, 4.

Hvo. er min Taske?

En grøn Dametaske, hvor Laasen mangler,
tabt Vesterbrogade—Gyldenløvesgade. Dusør.
Billet mrk. K 520 til Pol.

Annoncen i Politiken den 1. januar 1942. "Låsen" betød Bruhn (Hammer var "Hanken"), "mangler" betød dræbt.

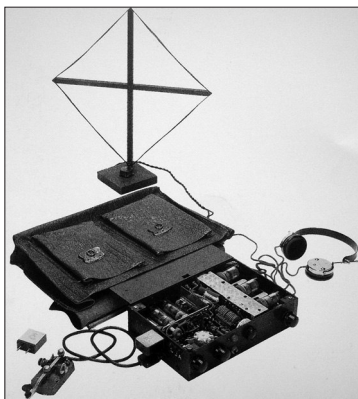
Livlinen

En velfungerende radioforbindelse med England var det illegale Danmarks livline til de allierede lande under den tyske besættelse. Her udveksledes efterretninger, ordrer blev givet, og herigenem blev de vigtige våbenedkastninger styret.

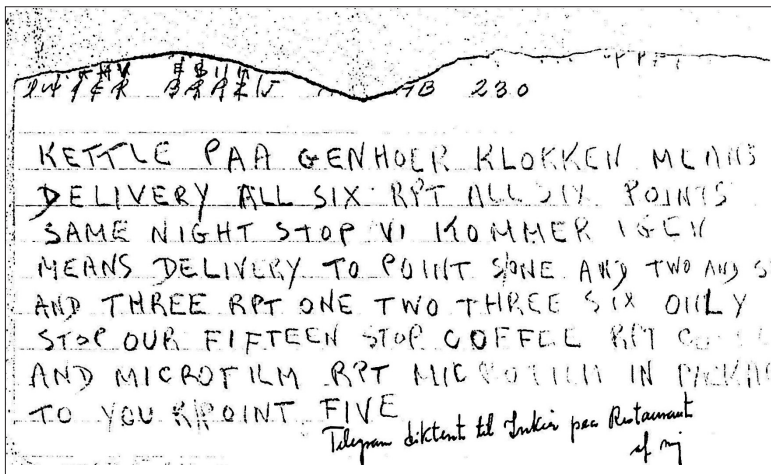
De første forsøg på at skabe kontakt havde ikke været vellykkede. Natten til den 28. december 1941 ved tretiden om morgenen gled et Whitley bombefly ind over Torpeskoven mellem Haslev og Køge. En pakke blev kastet og to personer fulgte efter. Ved hjemkomsten rapporterede piloten, at han havde set tre skærme folde sig ud: to SOE-agenter og en pakke med radioudstyr¹. Alt var tilsyneladende gået godt og det nye system med at koble faldskærmen på en karabinhage i flyet, så den udløstes i selve udspringet fra maskinen, havde bevist sin duelighed; men piloten havde talt forkert, kun to skærme havde foldet sig ud. Et par dage efter læste SOE's danske afdeling i Baker Street i London den kodede meddelelse i Politikens rubrikannoncer: en efterlysning af en grøn taske, hvor låsen manglede. Det betød, at den ene agent, Johan Bruhn, var omkommet, og at Operation "Chilblain", det første forsøg på at få SOE-agenter og radiomateriel landsat i Danmark var mislykkedes. Stedet havde ellers været velvalgt. Lægen Johan Bruhn, der var udset til at blive SOE's første chef i Danmark, kendte landsætningsstedet godt - han havde stået i lære i Køge, været spejderfører i byen og arbejdet i skovene ved Bregentved.

Bruhns telegrafist, Mogens Hammer, ledte længe efter sin radiosender, men fandt den ikke. Så fjernede han det mest kompromitterende fra Bruhns lig og forsvandt fra skoven for at søge hjælp; det fandt han i Roskilde, inden han fik kontakt med radiofolkene i København. Næste morgen fandt politiet i Køge agenternes udstyr og - liget af Johan Bruhn. I løbet af dagen blev det hentet af det tyske politi².

Efter yderligere uheld lykkedes det hårde slid med at etablere en sikker kontakt med London omsider. Frontpersonen i arbejdet var Lorenz Duus Hansen, som har skrevet sig ind i Anden Verdenskrigs historie med konstruktionen af den såkaldte "Telefonbog"; en lille driftssikker sender, som ikke fylder med end - en telefonbog. De nedkastede sendere fra England var større, tungere og virkede mere iøjnefaldende i gadebilledet. Samtidig lykkedes det Duus Hansen at få Londons godkendelse til at benytte herboende telegrafister i det illegale arbejde. Man skal huske, at den del af de nedkastede SOE-agenter, som var blevet uddannet til telegrafister, desuden havde måttet gennemgå den særdeles krævende uddannelse i at overleve som agent i fjendeland. Der-

Duus Hansens "Telefonbog".

Eksempel på et telegram fra SOE-chefen i Danmark, Flemming B. Muus, til Home Station i England. Telegrammet, der endnu ikke er kodet, angiver "Kettle"-koder, der vil blive udsendt over BBC's daglige udsendelser til Danmark til modtageholdene om, at der kastes samme nat på deres plads. Bemærk Muus' bemærkning nederst. (Flemming B. Muus' arkiv, Rigsarkivet)

for manglede enkelte af telegrafisterne fra England de sidste ansøgninger for at kunne sikre en hurtig og fejlfri kommunikation med hjemmebasen.

Og det at sende til England var et besværligt og yderst risikabelt arbejde. For det første skulle man være en dygtig telegrafist, og man skulle have adgang til en række gode adresser, der gav gode sendemuligheder og god sikkerhed. Når kontakten med England så var opnået, var der samtidig kontakt til de tyske pejlestationer. Illegale telegrafister var nok de eneste modstandsfolk, som startede med at fortælle fjenden, hvor de gemte sig. Derfor opererede radiofolkene med flere kæder af sikkerhedsvagter, der kunne ringe ind og fortælle, hvor tæt de tyske pejlevogne nu var på sendestedet. Både før og efter kommunikationen med England lå et stort arbejde med at oversætte telegrammerne, der blev sendt i kodede bogstavgrupper på fire eller fem tegn. Altafgørende for en hurtig og sikker sending og modtagelse var de engelske kodepiger, hvis hurtighed og dygtighed sparede mange kostbare sekunder. Telegrafisternes beretninger taler med dyb respekt om disse kvinder i den anden ende af radiobølgen og om, hvordan de kunne kende deres telegrafist i marken på håndskriften. Skete det, at han blev taget, og en tysk telegrafist prøvede lykken ved telegrafnøglen døde kontakten øjeblikkelig ud. Tvang man den arresterede til at sende, kunne han ved at udelade særlige ord og formuleringer fortælle, hvad der var sket.

De tyske pejlestationer

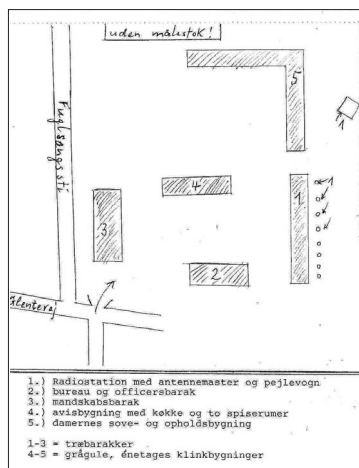
De tyske pejlestationer var effektive og hurtige. En pejling af radiosignaler fra Danmark på en station i Europa tikkede øjeblikkelig videre til de store pejlestationer i Danmark. En sådan, "Fe-

WHSQA	ELLRY	QIFBT	SAUKK
bdeyl	fnazt	pgvhn	rofau
storesl	waich	wilbb	havaai
08N10	NTS#2	HGKVV	QUQWH
hatam	bgnta	ndtam	nlbgo
lable/	tajpkr	tiaski	mmedl
xPRKA	MRIJA	KAKAM	RITAB
xghzg	imloi	UKXUX	vezap
atelyl	ofarr	iva4s/	toflw
xERKE	KPMUL	QVSSO	MANDC
gzkdj	hmrev	pgvuj	
formjs	oones	txxx	
QLLWB	XOGIY	eevat	TWDOK
deukd	tnnte	pyhbk	hghcg
wishi	gsend	three	gramp
SUHSI	FAEH7	LPIRN	XEEBY
afmyh	ijrdy	iwuwb	hjmjk
kspbn	njelpn	elbrt	ishfi
UTLOI	RNMLZ	MERRA	QLUPR
wvzme	lmju	dsqvu	epesr
uten	fantko	loreL	lonelrn
2NGRW	ERXJH	QLQTS	XQTFI
voza,	hamlt	mbyyy	jsism
wishft	ioute	nanto	neptr

Eksempel på telegram til Home Station; kodet og parat til at blive sendt med sine 5-bogstavsgrupper. (Duus Hansens arkiv, Rigsarkivet)

Engelske kodepiger på Stændertorvet i Roskilde efter befrielsen, hvor de deltog i våbenmodtagegruppernes parade. De to piger går bag lederne af modtageorganisationen i England og lederne i Region V - Roskilde Amt. (LHA, Roskilde)

Plan over "Feste Nachrichten-Aufklärungsstelle Køge" tegnet efter hukommelsen af Dr. Hans Herold i Burgkirchen i Tyskland. Herold gjorde tjeneste i Køge og lærte sig selv dansk.

ste Nachrichten-Aufklärungsstelle Køge", lå i den nordlige udkant af Køge. Her blev den illegale sender yderligere indkredset og pejlevogne blev sendt ud fra de lokale tyske garnisoner. Pejlevognene kunne ikke umiddelbart genkendes af menigmand, da antennerne var monteret inden i bilen. Yderligere havde man udviklet én-mands pejleudstyr, så civilklædte telegrafsoldater kunne nærme sig sendestedet med apparaturet fastgjort til kroppen. Det fortælles, at disse "pejlesoldater" så rundtossede og ret berusede ud, som de bevægede sig rundt i gaderne søgende efter sendestedet - ret iøjnefaldende og absolut genkendelige, men stadig en alvorlig risiko for den illegale telegrafist. Med besættelsesmagtens avancerede udstyr blev det stadig mere risikabelt at sende, og på et tidspunkt besluttede man at flytte en del af den illegale radiotjeneste væk fra hovedstaden i nogen tid og søge ud til byerne omkring København.

Formentlig i efteråret 1943 besluttede to af de kendte telegrafister, Tage Fischer Holst ("Josef") og Gunnar Christiansen ("Table Mat"), at foretage en del af deres radiosending fra Roskilde og fra Køge.

Roskilde

Tage Fischer Holst fandt flere mulige sendesteder i Roskilde, og et af disse blev loftet på Roskilde Amtssygehus.

Den dag i december var det isnende koldt, og for en gang skyld var telegrafisten i den anden ende ikke den bedste. Dertil kom et dårligt signal - og den lille detalje med, at patienterne lyttede med. Kilderne er lidt uenige om, hvad der skete på loftet. En enkelt nævner, at et par af de involverede læger kom løbende og advarede om den tyske indkredsning, andre - og det er nok de mest sandsynlige - at "Josef" og hans vagter sad uvidende og trygt frysede på hospitalets loft. Bortset fra Holsts legendariske koldblodighed må der være endnu forklaring på, at sendingen ikke endte i en katastrofe; og det var Luftbroen. Meget tyder på, at pejlevognen i Jernbanegade fik forvrænget sit signal på grund af Luftbroens stålkonstruktion, og at den tyske overraskelsesaktion derfor ramte det lille fredelige hus på den anden side af vejen. Det har ikke været muligt at efterspore, hvad skete dér, men der er næppe tvivl om, at nogle må være blevet ganske overraskede - ikke mindst de tyske soldater. Vi må formode, at Amtssygehuset herefter blev opgivet som sendested.

Men der var andre muligheder i Roskilde, og vi har kendskab til i hvert fald fire andre adresser, hvorfra der blev sendt i efteråret 1943.

To sendesteder på Frederiksborgvej

"Først på foråret 1944 - jeg mener det var i marts måned - fik jeg gennem politifuldmægtig Wøller besked på, at inspektør Hansen, R.A.B.S. gerne ville have en samtale med mig. Jeg tog ud til Hansen, og det viste sig, at der igennem længere tid havde været telegrafstation på hospitalet med direkte forbindelse til England . . .", fortæller Magnus Nielsen, og han fortsætter: ". . . Man turde nu ikke længere bruge sygehuset . . . og det blev min opgave, som lokal mand, at finde nogle steder, hvorfra der kunne sendes. . . Jeg fandt to på Frederiksborgvej, nemlig hos Mogens Schell og hos konsulent Oluf Nielsen."

Greve Mogens Scheels villa på Frederiksborgvej var umiddelbart et godt sendested. Scheel var yderst aktiv i den lokale modstandsbevægelse, og villaen lå højt og tilbagetrukket. Konsulent Oluf Nielsen boede i en villa næsten på toppen af Galgebakken længere ude på Frederiksborgvej. Han havde opholdt sig i længere tid i USA, hvilket angiveligt var grunden til, at valget faldt på ham. I hvert fald skriver Magnus Nielsen i sine erindringer, at "begge steder var vi mere end velkomne."

Desværre viste det sig, at de to villaer ikke var særlig velegne-

"Josef" - Tage Fischer Holst. De fleste "ikke-nedkastede" telegrafister fik navn fra Det Gamle Testamente. At anvende lokale telegrafister, der betjente en lokalt konstrueret radiosender, var ganske specielt og skete, så vidt vides, kun i Danmark.

Magnus Nielsen var politimand i Roskilde. Han kom tidligt med i modstandsarbejdet; vi møder ham bl.a. i hjælpen til de nedstyrkede allierede flyvere og i den illegale radiotjeneste.

Greve Mogens Scheels villa på Frederiksborgvej 72 i Roskilde. Greve Scheel var særdeles aktiv i modstandsbevægelsen. Ironisk nok boede han lige over for K.B. Martinsen i 51 B, skaberen af og chef for det berygtede Schalburgkorps. (Eget foto, 2008)

de. Signalet gik dårligt igennem og de mange sideveje i villa-kvarteret gav de tyske pejlevogne for gode muligheder. Og netop i foråret 1944 dukkede der flere pejlevogne op i Roskilde. Det blev kun til et par gange, så opsøgte man andre sendesteder.

Masterhøj

Efter Frederiksborgvej må radiofolkene være flyttet til villaen Masterhøj i Himmelev nord for Roskilde, hvor Elise og Knud Bryning boede. Herom skriver Tage Fischer Holst:

”På et ret tidligt tidspunkt, efter at jeg var begyndt i radiotjenesten, fik jeg adressen på en fuldmægtig i et af ministerierne. Han havde en lille villa i nærheden af Roskilde, og stedet viste sig særdeles velegnet til vort formål; således stod der i haven en høj flagstang, ved hjælp af hvilken vi kunne rigge en antenne op.

Oluf Nielsens villa på Frederiksborgvej 108 i Roskilde, næsten på toppen af Galgebakkeen. Vi ved faktisk ikke noget om Oluf Nielsens kontakt med modstandsbevægelsen, kun at han stillede sit hus til rådighed for den illegale radiosending. (Eget foto, 2008)

*Elise og Knud Brynings villa
"Masterhøj" på Store Valbyvej
17 i Himmelev. (Eget foto, 2008)*

Jeg sendte fra et værelse på 1.sal, hvor ejerens svigermoder boede. Hun var over 80 år gammel, men erklærede sig straks indforstået med, hvad vi foretog os. Omtrent samtidig fik jeg imidlertid tilbud om et andet sendested i omegnen af Roskilde, og det blev kun til denne ene sending fra fuldmægtigens hus."

I Brynings villa i Himmelev fortsatte de illegale aktiviteter. Efter at det danske politi var blevet taget af tyskerne i september 1944, blev huset brugt som skjulested for illegale politifolk, og i garagen stod en af politiets biler gemt. Det endte tragisk for familien Bryning. En sen aften i februar 1945 dukkede en tysk terrorgruppe op på Masterhøj, og henrettede Knud Bryning og den illegale logerende, politiets illegale leder i Roskilde, Sigurd Bernskov, i gården foran huset. Elise Bryning oplevede det ikke; hun blev henrettet, mens hun lå og sov.

Laurits Andersens gård

Laurits Andersens gård ligger ved Vindinge Lillevang mellem Roskilde og Hedehusene. Hele området er i dag kraftigt udbygget, vejene er lagt om, men gården står der endnu - for enden af Østre Hedevej.

Det viste sig hurtigt, at stedet var ideelt til radiosending. Gården lå tilbagetrukket fra hovedvejen, og der var frit udsyn til alle sider. Godt for signalet og godt for vagterne:

"Der var det gode ved denne gård, at den lå et stykke fra vejen København-Roskilde, på en strækning uden sideveje. Vagterne havde derfor god tid til at slå alarm, når de tyske pejlevogne dukkede op, og man kunne redde sig et par minutters ekstra sendetid og således spare på det ellers meget benyttede signal:

“Uglegården”. Laurits Andersens gård for enden af Østre Hedevej mellem Roskilde og Hedehusene. (Eget foto, 2008)

QUG; AFBRYDER STRAKS PÅ GRUND AF OVERHÆNGENDE FARE”. (Tage Fischer Holst).

Vi ved ikke hvor længe, der blev sendt fra gården ved Københavnsvej, men sikkert er det, at den blev det vigtigste sted, hvorfra man sendte i Roskilde. Desværre har Laurits Andersen ikke efterladt sig oplysninger om krigsårene, han havde ellers haft nok at skrive om. Laurits Andersen var involveret i meget andet end radiosending; på gården i Vindinge Lillevang blev der skjult våben, opbevaret containere fra våbenedkastningerne, skjult illegale flygtninge og – telegraferet til England.

Tilsyneladende forløb radioarbejdet på gården ved Vindinge Lillevang uden de store problemer. Småproblemer opstod dog, som den dag, hvor toget fra København havde været forsinket og holdet ankom alt for sent til gården. I en fart skulle antennen rigges til i de store æbletræer i haven, mens “Joseph” gjorde klar til kontakten til England. Kort efter lød der råb og larm fra haven. I et af træerne sad en rasende uglemor, i et andet hendes to lige så ophidsede unger. Sammen bekæmpede de med næb og klør radiofolkernes forsøg på at sætte antennen op i deres træ. Omsider lykkedes det at skræmme ungerne væk, og selv om ti-

Radiotelegrafisterne havde mange opgaver. Her er meddelelsen om, at “Table Sandwich” er landet sikkert med faldskærm i Jylland i juli 1943; det var folk fra Hvidsten, der tog imod ham. “Sandwich”’s rigtige navn var Erik Boelskov. Han boede med sin familie i Køge, hvorfra han flygtede over Sverige til England for at melde sig til de allierede styrker. Han blev uddannet til SOE-agent, og under sit danske dæknavn “Arne” kom han til Roskilde, hvor han med folk fra BOPA og Falcklederen Arboe-Rasmussen organiserede sabotage nord for Roskilde. Erik Boelskov overlevede kun en måned efter sin ankomst til Danmark. (Duus Hansens arkiv, Rigsarkivet)

SANDWICH ONE PACKAGE OK STOP ONE PACKAGE DROPPED WRONGLY CAPTURED BY HUNS STOP ERIK POINT COMPROMISED STOP CANNOT BE USED STOP FORWARD TO PUNEN SAME POINT FOUR CONTAINERS TWO PACKAGES PLUS PROP MATERIAL STOP EXPECT MADUM LAKE JOMFRU CANADA FOUR CONTAINERS ONE PACKAGE STOP ALL TONIGHT MONDAY OR FOLLOWING NIGHTS STOP

Roskilde.

Infirmariet paa Kasernen er blevet indrettet til Officersboliger og belagt. Der er indrettet særligt Køkken i Kælderen. 7 Officerer - Navne kendes ikke selv af Personalet - har i længere Tid boet paa Hotel Prinsen.

Omkring den 20/4 og følgende Dage er der afrejst alt i alt ca. 200 Mand i Hold paa 15 - 20 Mand. Det er antagelig Folk fra Kasernen, der er gaaet til Fronten.

Den 26/4 inddroges Vagter fra f.Eks. Realskolen og andre Steder, og disse Tropper, der skal afgaa til Fronten (Jylland) hører til et Rekreationskomp. (Genesekmp.).

Styrken i Byen er den 27/4 skønsmæssigt fordelt saaledes:

Paa Kasernen (incl. Duebrødreaskole og nye Bygninger)

ca. 200 Mand,

St. Jørgensbjerg Skole ca. 70 Mand,

Allehelgens Skole ca. 300 - 400 Mand + 2 Stk. 37 mm Fk.

Haraldsborg Husholdningsskole ca. 150 Ungarer.

Paa Realskolen, Absalonskolen og Teknisk Skole er der stadig Lazaretter.

Kampannden er ringe blandt menige og Underofficerer, men dog synes det, som om ingen vil vove at modsætte sig en Ordre. Den almindelige Mening er, at Danmark vil blive forsvaret.

Trafikmelding.

26/4 70 Mand (ungarske Akademikere) senere Destination Hvalsø (anmeldt - endnu ikke bekræftet).

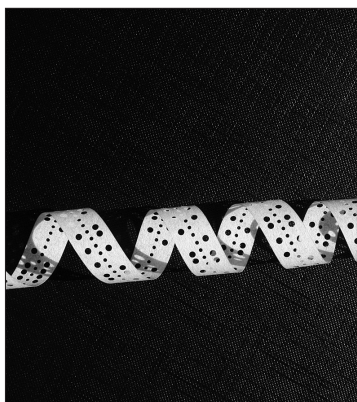
27/4 1500 Mand Østerport-Roskilde (anmeldt - endnu ikke bekræftet)

- Lazarettog København - Jyderup.

En vigtig opgave for de illegale telegrafister var at forsyne de allierede med efterretningsstof om tyske bevægelser i Danmark. Dette telegram fra april 1945 omhandler Roskilde. (Stig Jensens arkiv, Rigsarkivet)

den var knap, nåede Joseph lige at holde tiden for kontakt med Home Station i England. Det fortælles, at radiofolkene herefter kaldte gården for "Ulegården".

Eller den dag, da Laurits Andersen og hans kone var taget på ferie uden at fortælle det til radiofolkene. De ankom til gården 10 minutter før sendetid, og mødte kun Laurits Andersens svigermor, der intet kendte til det illegale arbejde på gården. Det hastede, så holdet præsenterede sig som ingeniører ved elektricitetsværket, som skulle efterse gårdens ledningsnet. Det lød trygt og godt, og den gamle dame gik ind til sig selv, mens de fortravlede

Transmitterstrimmel, angiveligt brugt til kontakten med England. (Fra Gustav Leopold Reimar, Niels Reimar)

radiofolk riggede udstyret til, fik ekspederet dagens telegrammer og skyndsomst forlod gården.

Transmitteren

I et telegram "Film Message no.34 d.2.8.44" skriver "Turnip" (Duus Hansen) følgende til Home Station: "Af automatiske Sendeapparater (Motor Driven Transmitting Head for High Speed) raader vi nu over 4 Stk., som er placeret rundt omkring på Sjælland . . .".

Vi kan ret sikkert konstatere, at en af disse transmittere kom til Roskilde i juni 1944: "I juni måned ringede Joseph, at der lå en pakke til mig på Roskilde Jernbanestation. Jeg hentede pakken, der var temmelig stor, og fik den bragt ud til Laurits Andersen, hvor den blev sikkert opbevaret. Et par dage efter kom Joseph. Pakken blev pakket ud. Det var en automatisk sender – en såkaldt transmitter." (Magnus Nielsens beretning).

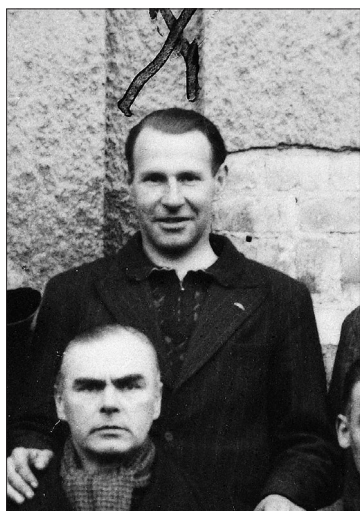
Transmitteren kunne aflæse en "hulkortstrimmel", hvorpå der på forhånd var præget dagens telegrammer. Når kontakten med Home Station var opnået, blev strimlen kørt gennem transmitteren, og dagens telegrammer blev afviklet med en hastighed, der var op til otte gange hurtigere end den gammelkendte telegrafnøgle.

Med til disse sendinger, formentlig som vagt på selve sendestedet, deltog en politimand fra Roskilde, Gustav Leopold Reimar. Reimar var wienerbarn, som var vendt tilbage til Danmark. Han blev ansat ved politiet i Roskilde, hvor hans kolleger fortæller om fordelene ved at have en stor, kraftig og tysktalende betjent med på patrulje, når trådende skulle redes ud mellem de tyske soldater og de lokale i Roskildes natteliv. På et tidspunkt under besættelsen blev Reimar ansat som telegrafist på Politigården i København, og det var tilsyneladende her, at han kom i kontakt med de illegale telegrafister. Gustav Reimar blev taget ved aktionen mod det danske politi i september 1944, og måtte overleve den lange rejse gennem Neuengamme, Buchenwald og de tyske Stalag-lejre.

Efter krigen flyttede Reimar til Djursland, og hertil medbragte han, fra krigens tid, en tom, grøn og aldeles forældet hokasse, som han ikke ville skille sig af med³.

København - Roskilde

Duus Hansen fortsætter sin skrivelse til London fra august 1944: "... Det er nødvendigt, at hver Telegrafist råder over flere Sendere, således at han ikke altid skal transportere dem med sig, men kan lade dem blive liggende ude, således at de kun skal flyt-

Gustav Leopold Reimar. Billedet er formentlig taget ved ankomsten til Kz-lejren Buchenwald ved Weimar i Sachsen. (Niels Reimar)

tes kortere Strækninger. Da der ofte er Visitation i Togene og på Gaderne, er det for farligt altid at føre en Sender med sig."

Var der ingen problemer med sendingen og sikkerheden på gården ved Roskilde, var der til gengæld et transportproblem mellem København og Roskilde. Rejsen med radiosenderen – og nu med transmitteren – var risikabel og selv om reglen var at anbringe radioudstyret i bagagenettet i en anden kupe, var det kostbart gods at miste ved en razzia. Det kan have været på dette tidspunkt, at Gustav Reimar har præsenteret sin grønne hækasse. Heri kunne det værdifulde radioudstyr gemmes og graves ned på gården, hvor det så lå sikkert til næste kontakt med England, - og radioholdet kunne rejse sikkert til København. Vi ved naturligvis ikke om det forholder sig sådan, men det er historien bag den, og den grønne kasse fulgte Reimar til hans død i Femmøller i februar 1985. I dag står den igen i Roskilde.

Det er uvist, hvor længe radioforbindelsen blev opretholdt til England fra gården ved Københavnsvej. Enkelte kilder fortæller om radiosending fra andre steder i Roskilde, men meget tyder på, at det drejer sig om sendere etableret under den illegale Amtsledelse til brug for den lokale modstandsbevægelse.

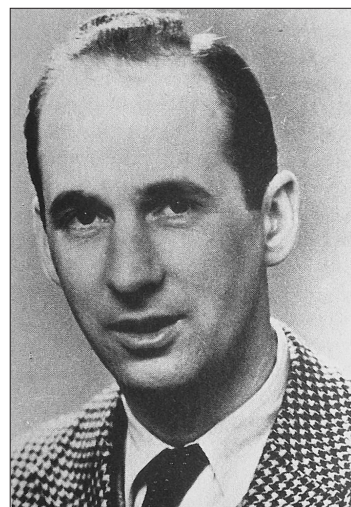
Køge

Den 27-årige Gunnar Christiansen, "Table Mat", var blevet nedkastet med faldskærm ved Furesøen i februar 1943. Denne stille og generte telegrafist – som i øvrigt var uddannet mejerist - blev kendt som en af besættelsestidens dygtigste telegrafister.

Bortset fra enkelte sendinger fra Amtssygehuset i Roskilde, valgte Gunnar Christiansen at sende fra Køge. Det blev kun til en enkelt gang i efteråret 1943.

Sendingen foregik fra redaktør Ejnar Svarres hus på F.C.Hansensvej efter aftale med en af Svarres venner Erik Kiersgaard, der var fast vagt hos "Mat". Svarre fortæller, at telegrafisten - som han ikke kendte - og Kiersgaard, stille og roligt riggede antennen til i havestuen på F.C.Hansensvej og begyndte at sende. Svarre, der var sig naboskabet til den tyske pejlestation pinligt bevidst, gik ud for at holde vagt. På et tidspunkt mente han at se en tysk pejlevogn dukke op i kvarteret, og skyndte sig hjem for at alarmere. I stuen sad radiofolkene og hyggede sig med fru Svarre over en kop kaffe. De drak kaffen færdig, pakkede deres udstyr sammen og spadserede til Køge Station, hvor de steg på toget til København.

Lang tids overlevelse var ikke det, der prægede telegrafisternes arbejde, og den 28.april 1944 blev "Mat" arresteret efter en

"Table Mat" - Gunnar Christiansen.

Telegram om nedkastningen ved
Valore, hvor der blev brugt Eurika.
Koden for senderen var "Lissy".
(Stig Jensens arkiv, Rigsarkivet)

93/103 AFG:16/4-15,00 516448
New points STOP 62 page 15-F-2 at 400 m
south rpt south of v for vera in Valore
name Merna letter L for lady Eureka 376
name Lissy at point rpt Lissy at point
Stop 63 page 8-F-1 beneath k for kitten
in Kallebjerg rpt Kallebjerg name Elvi-
ra letter c for Cecil STOP 64 page 11-C
3 at 300 m south rpt south of s for sug-
ger in Osen rpt Osen name Stig letter Z
for Zebra STOP Point 3 new name Flemmin,
letter Y for ydun STOP point 44 new name
Helene letter G for George STOP Point
11 cancelled STOP MY 93 of 16'. 510
Crack: 5454. 16-4

sending i Gentofte. Arrestationen blev ironisk nok foretaget af soldater fra pejlestationen i Køge. Gunnar Christiansen holdt til forhør og mishandling og røbede ingenting. Fra København blev han sendt til de berygtede kældre under Gestapos hovedkvarter i Prinz-Albrecht-Strasse i Berlin, og herfra til Kz-lejrene Sachsenhausen og Neuengamme; for endelig at slippe hjem med de hvide busser i april 1945. På vej gennem København sprang "Mat" af transporten og genoptog sit illegale arbejde.

Andre opgaver

Mens det tyske sammenbrud blev stadig mere åbenbart, øgedes de allieredes muligheder for at støtte modstandsbevægelserne i de besatte lande gennem nedkastning af stadig mere avanceret udstyr. Brug af radiomateriel blev nu en del af modtageholdenes udstyr: de såkaldte Eurikaes og S-phones, der kunne lede de allierede maskiner sikkert til nedkastningspladsen. En sådan Eurika blev anvendt af Regner Clausens modtagehold på plads 62 ved

Valore syd for Roskilde i april måned 1945. Hans Kerckhoffs fra Amtsledelsens radiogruppe, som deltog for at betjene Eurika'en, fortæller, at senderen på siden havde en sprængladning, han skulle udløse, hvis tyskerne skulle dukke op. Han husker også, at den radiosender betjente han yderst nænsomt og med megen følelse⁴.

Mod slutningen af krigen blev andre radioforbindelser etableret. I Roskilde opbyggede Amtsledelsen en gruppe bestående af radiofolk, der med "Walkie-Talkies" kunne holde kontakt mellem de enkelte grupper, og en større sender, "Kuttersenderen" stod klar til brug for Amtsledelsen, hvis en reel partisanrig skulle udkæmpes mod de tyske besættelsestropper.

Det skete heldigvis ikke. De tyske tropper forlod Danmark og krigen var slut.

Kilder og litteratur

Rigsarkivet:

L.A.Duus Hansens beretning .

Tage Fischer Holsts beretning.

Stig Jensens beretning.

Stig Jensens arkiv.

Flemming B. Muss' arkiv.

L.A.Duus Hansens arkiv.

Beretninger, privatarkiver m.v.:

Gunnar Christiansens beretning.

Regner Clausens beretning.

Dr. Hans Herolds beretning.

Hans J. Kerckhoffs beretning.

Jens Kjærgaards beretning.

Magnus Nielsens beretning.

Edel Raffenbergers beretning.

Gustav Leopold Reimers beretning.

Poul Riis-Hansens beretning.

Edith Svarres beretning.

Ejnar Svarres beretning.

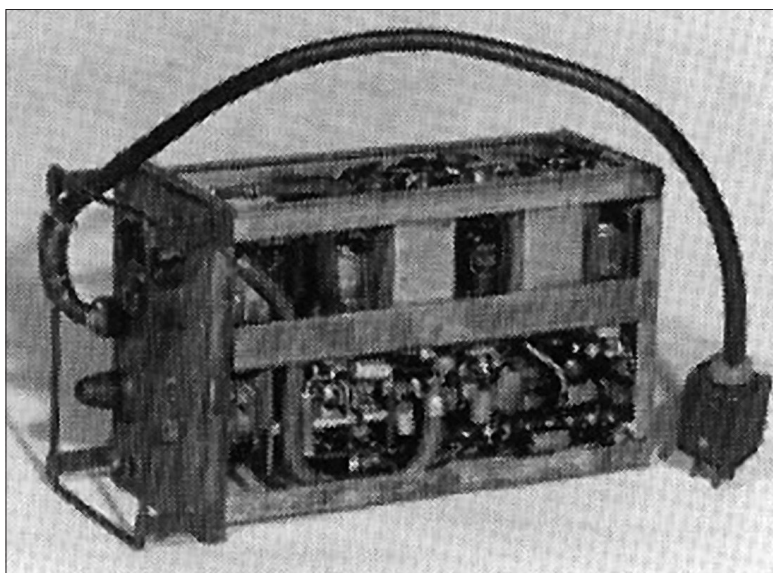
Regner Clausens privatarkiv.

Grethe Månssons arkiv om familien Bryning.

Magnus Nielsens privatarkiv.

Niels Reimers privatarkiv.

Øverst en Eurika af den type, der blev brugt i marken. Andre større modeller stod på lofter ved den jyske vestkyst. Nederst en S-phone.

Litteratur

Peter Birkelund og Henrik Dethlefsen: Faldskærmsfolk, Frihedsmuseet 1986.

Hans Bonnesen: Hemmelig Dansk Radiotjeneste under 2.verdenskrig, Borgen 1992.

Tage Fischer Holst: Gør hvad du ikke tør, Gyldendal 1965.

Jørgen Hæstrup: Kontakt med England 1940-1943, Trajan 1967.

Jørgen Hæstrup: Hemmelig Alliance, Thaning og Appels forlag 1959.

Henning Bjørn Larsen: Køge under besættelsen 1940-1945, Køge Byhistoriske Arkiv 1995.

Henning Bjørn Larsen: "Modstanden" i Roskilde Amt under Besættelsen 1940-45, Historisk årbog for Roskilde Amt 1990.

Flemming B. Muus: Mange er kaldede, Thaning og Appels forlag 1966.

Jørgen Røjel: Kæft, trit og retning – en sabotørs erindringer, Samleren 1998.

Noter

¹ Den engelske hemmelige organisation "Special Operations Executive" blev oprettet af Winston Churchill i 1940. SOE's opgave var blandt andet at støtte lokale modstandsbevægelser mod Aksemagterne. Det skete ved nedkastning af våben og udstyr og landsætning af agenter. Det siger sig selv, at omdrejningspunktet for dette arbejde var kontakten med England, hvorfor et stort antal telegrafister med deres radioudstyr blev nedkastet i de besatte områder.

² Nedkastningen ved Torpeskoven var den første nedkastning foretaget af SOE over Danmark, men det var ikke den første nedkastning af engelske agenter og udstyr. Den skete, da den engelske efterretningstjeneste S.I.S. nedkastede Thomas Sneum og hans radiotelegrafist Hans Christoffersen ved Brorfelde i september 1941. Det skete formentlig uden SOE's viden; de to organisationer havde forskellige mål og opgaver, som gjorde deres indbyrdes forhold noget anstrengt. Det viste sig, at den engelske radio, der var landet ved Brorfelde, var for svag til at nå Home Station. Sneum fik kontakt til Duus Hansen, som arbejdede på B&O, og han byggede over et par aftener en sender, der kunne nå England. Hermed blev den første illegale kontakt til England etableret. Sneums dramatiske liv i England og Danmark - og i Roskilde - under Anden Verdenskrig skal ikke fortælles her.

³ Under et interview med Gustav Leopold Reimar i hans hjem i Femmøller på Djursland i februar 1985 omtalte Reimar selv, at Tage Fischer Holst ikke anerkendte hans deltagelse i den illegale sending til England. I interviewet, der blev optaget ved den lejlighed, omtaler Reimar imidlertid en række begivenheder, som han ikke kan kende til uden at have deltaget i det illegale telegrafistarbejde. Hans deltagelse bekræftes desuden af lokale modstandsfolk i Roskilde. I bogen "Da Danmark

kaldte-“ (Bremer 1945) fortælles på side 173, at Reimar var den første (bogen skriver i verden?!), som anvendte en Transmitter i den illegale kontakt med England.

Billedet illustrerer de to sider af krigen, Gustav Leopold Reimer mødte: hans frihedskæmperarmbind og den tyske kasket fra de tyske lejre. (Niels Reimar)

⁴ Den type Eurika, som anvendtes på modtagepladserne, fungerede som et lille radiofy, der skulle lette piloterne i de store bombemaskiner med at finde den prik på kortet, som var nedkastningspladsen.

S-phones havde for så vidt samme funktion; den var også et radiofy, men gav samtidig mulighed for at tale med piloterne i nedkastningsmaskinerne. Modtagefolkene troede, at det var samtalen, der ledte til pladsen, og det gav store problemer, når besætningen var – og kun talte – polsk. Noget tyder på, at S-phones har været brugt ved nedkastninger i Roskildeområdet, hvor de blev betjent af SOE-agenten Ole Geisler.